

جهاد تبیین و مبانی فقهی و حقوقی آن

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۰

فاطمه قربانی^۱

مصطفی رجایی^۲

محسن رزمی^۳

چکیده

جهاد تبیین یکی از دستور کارهای بسیار مهم برای مقابله با هرگونه انحراف و تحریف در گفتمان و ارزش‌های انقلاب اسلامی است که رهبر معظم انقلاب اسلامی بارها و در مقاطع گوناگون بر این مهم تأکید کرده‌اند. این تحقیق باهدف تحلیل جهاد تبیین و مبانی فقهی و حقوقی آن انجام شده و دست یافتن به این مهم با روش توصیف و تحلیل گزاره‌های تحلیلی جهاد تبیین و مبانی فقهی و حقوقی با گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای میسر است. به جهت آنکه تحقیق یکپارچه‌ای در این باره صورت نگرفته است، پرسش از جهاد تبیین و مبانی فقهی و حقوقی آن، مسئله‌ای است که نیازمند جستجو تا رسیدن به نتیجه مطلوبی است. با مطالعه انجام شده به این گزاره دست یافتیم که جهاد تبیین، جهاد فرهنگی است، یعنی موضوعاتی که نیازمند تبیین است، باید به مردم و جامعه شناسانده شود و قواعدی بر مبنای فقه و حقوق نیز اعم از ارشاد جاهل، وحدت ملی و رعایت اخلاق و ... اجرا شود.

کلیدواژه‌ها: جهاد تبیین، مقام معظم رهبری، جهاد فرهنگی، فقه، حقوق.

^۱. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی مشهد، ایران: yas.yas1404@gmail.com

^۲. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی مشهد، ایران (نویسنده مسئول): mostafarajae@yahoo.com

^۳. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی مشهد، ایران: razmi0109@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

پس از انقلاب اسلامی و به خطر افتادن منافع استکبار جهانی و در رأس آن آمریکا، دشمنان اسلامی به روش‌های مختلف، سعی در مبارزه و براندازی نظام جمهوری اسلامی داشته‌اند. دشمن که در منطقه و جهان اسلام منافع خود را ازدست‌رفته می‌دید، برنامه مبارزاتی خود را در سطح وسیع پایه‌ریزی کرد و ابتدا از موضع جنگ سخت وارد شد و با بازکردن جنبه‌های متعدد داخلی و خارجی سعی در نابودی پایه‌های مستحکم انقلاب کرد، اما این انقلاب، با عنایت الهی و فداکاری مردم شریف ایران اسلامی مقاومت هشت‌ساله خود را رقم زد و با دست‌خالی و تنها با اتکا به قدرت الهی، دشمن را از سرزمین خود بیرون و شکست را به آنان تحمیل کرد. در فرهنگ اسلامی و دینی، هر عملی که در مواجهه با دشمن و با تحمل سختی و مشقت و با تلاش و کوشش انجام می‌گیرد، جهاد نام دارد.

جهاد می‌تواند جنگ رودررو یا جنگ اقتصادی یا فرهنگی و ... باشد. رهبر انقلاب با بهره‌گیری از این مفهوم دینی، تعبیر «جهاد تبیین» را به‌کار برده‌اند.

جهاد تبیین به معنی روشنگری از روی کار علمی و تحقیقی، به‌منظور مقابله با دشمن و وسوسه‌های او دانسته شده است. در واقع یکی از مهم‌ترین عناصر ماندگاری هر جریانی، قدرت تبیین و اقیانوس‌سازی آن است. نخستین بار، این اصطلاح را آیت‌الله خامنه‌ای رهبر جمهوری اسلامی ایران در اردیبهشت سال ۱۳۹۵ ش، به کار برد و در آذر سال ۱۴۰۰ ش به تبیین و بررسی آن پرداخت. در همین راستا با بهره‌گیری از کتاب‌ها و مقالات و نرم‌افزارهای فقه به دنبال یافتن مؤلفه‌های جهاد تبیین و مبانی فقهی و حقوقی آن می‌باشیم تا ضمن بررسی و تحلیل و توصیف این مبانی بتوانیم مسئله جهاد تبیین را در زمینه فقهی و حقوقی مورد کنکاش قرار دهیم.

اهداف و پرسش‌های تحقیق

اصلی‌ترین هدف این مقاله بررسی جهاد تبیین و گزاره‌های فقهی و حقوقی آن است. در این حال، می‌توان اهداف دیگری نظیر انواع جهاد، انواع تبیین، چپستی و علل و عوامل، الگو جهاد تبیین را به‌عنوان اهداف فرعی، مورد بررسی قرار داد؛ بنابراین، پرسش‌های اصلی و فرعی نوشتار پیش رو عبارت‌اند از:

پرسش اصلی: جهاد تبیین و مبانی فقهی و حقوقی آن چیست؟

پرسش‌های فرعی:

جهاد تبیین چیست؟

مبانی فقهی و حقوقی آن کدام هستند؟

پیشینه تحقیق

تاکنون توسط محققان و اندیشمندان، کتب و پژوهش‌های متعددی در رابطه با جهاد تبیین تألیف و منتشر شده است. این آثار بیشتر به تعاریف و مصادیق جهاد تبیین پرداخته‌اند.

آقای سعید صلح میرزایی در سال ۱۴۰۰، اندیشه‌های رهبری را در مجموعه‌ای به نام «جهاد تبیین در اندیشه حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» گردآوری کرده است.

پژوهشی دیگر با این موضوع، کتاب «مفاهیم، تکنیک‌ها و مهارت‌های جهاد تبیین بر پایه مدل ساختاری و مفهومی» تألیف عباس نصیری فرد (۱۴۰۱) است که دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها) منتشر کرده است. در این کتاب، برای تجهیز دانشجویان و طلاب به تکنیک‌ها و مهارت‌های جهاد تبیین پرداخته شده است.

مهدی صرامی (۱۴۰۱) در کتاب «جهاد تبیین: نصرت حضرت ولی عصر (عج)» به مطالعه عرصه‌های جهاد تبیین و اهمیت حضور امام در آن پرداخته است.

حاج شیخ محمدحسین وکیلی (۱۴۰۱) در کتاب «جهاد تبیین، چپستی، چرایی، چگونگی» مستندات قرآنی و روایی در باب جهاد تبیین را مورد بررسی قرار داده است.

حیاتی و حیاتی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «گستره «جهاد تبیین» در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای» جهاد تبیین را به تبع گستردگی ابعاد گوناگون دفاع، گسترده دانسته که تفاوت آن با سایر، در ابعاد دفاع، ابزار و روش دفاعی آن است.

درگاهی (۱۴۰۱) در پژوهش خود با نام «مبانی «جهاد تبیین» و ملزومات آن از منظر فقه»، به انعکاس مبانی و ملزومات فقهی جهاد تبیین در کارزار جنگ رسانه‌ای دشمن پرداخته است.

بهشتی (۱۴۰۱) در پژوهش خود با عنوان «جهاد تبیین» به این می‌پردازد که جهاد تنها با شمشیر نیست؛ بلکه جهاد با نفس، جهاد فرهنگی مطرح است.

رنجبر (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «جنگ هیبریدی و جهاد تبیین» به موضوع جنگ هیبریدی و جهاد تبیین که نوعی پاتک به این جنگ است، می‌پردازد.

با توجه به پیشینه مذکور می‌توان ادعا کرد آثاری که باهدف بررسی جهاد تبیین از منظر فقه و حقوق محدود و کمیاب است؛ بنابراین، از این منظر، این پژوهش متمایز از سایر ادبیات منتشره است.

تعریف مفاهیم

جهاد در لغت: جهاد: (به فتح اول و ضم آن) صعوبت و مشقت (قرشی، ۱۴۱۲ ق: ۷۷/۲) در «مجمع‌البیان» ذیل آیه ۲۱۷ بقره می‌نویسد: «جاهدت العدو» یعنی «در جنگ با دشمن مشقت را بر خود هموار کردم». (طبرسی، ۱۳۶۰: ۲، ۲۹۱) و در ذیل آیه ۷۹ توبه آورده است: جهاد به ضم اول و فتح آن، هردو به یک معنی و آن وادار کردن خود بر مشقت است و از شعبی نقل شده که جهاد (به فتح اول) در عمل و جهاد (به ضم اول) در قوت و طعام است و از قتیبی نقل است که جهاد (به فتح) مشقت و به ضم طاعت است (همان، ۱۶۸/۱۱).

جهاد (به کسر اول) مصدر است به معنی تلاش و نیز، اسم مصدر است به معنی جنگ (اقراب الموارد) و جنگ را از آن جهت جهاد گویند که تلاش توأم با رنج است (قرشی، ۱۴۱۲ ق: ۷۸/۲).

جهاد در اصطلاح: در تعریف اصطلاحی جهاد آمده است: «جهاد بذل جان و مال و توان در راه اعتلای اسلام و برپاداشتن شعائر دین است» (نجفی، ۱۴۰۴ ق: ۳/۲۱).

در شرع مقدس اسلام، جهاد عبارت است از: «بذل جان و مال به طریقی مخصوص برای جنگ با مشرکان و یا افراد باغی در راه اعتلای کلمه اسلام» (شهید ثانی، ۱۴۱۰ ق: ۳۷۹/۲).

جهاد دری از درهای بهشت خداست؛ یعنی مسیری که مجاهد انتخاب می‌کند پایش به بهشت منتهی می‌گردد یا این که یک راه و درب اختصاصی است که به خاطر امتیازی که دارد فقط برگزیدگان خلق که راه جهاد و شهادت را انتخاب می‌کنند، از آن وارد بهشت می‌گردد؛ زیرا این درب سختی‌ها و مصائب و دشواری‌هایی در پیش دارد که فقط جانبازان و پاک باخته‌هایی که همه چیز را فدای تحقق اراده و رضای او کرده‌اند می‌توانند از آن بگذرند (عمید زنجانی، ۱۳۶۶، ۲۸).

اقسام جهاد: جهاد دارای انواع و اقسام چندی است و هر یک نیاز جامعه انسانی است و نمی‌توان از آن غفلت داشت. ارزش و اعتبار هر یک به سبب درجه اهمیت آن‌ها نسبت به تحقق اهداف اصلی آفرینش انسان است.

۱. جهاد اصغر: در احکام فقهی، جهاد اصغر (جهاد جانی) را به دو قسم ابتدایی و دفاعی تقسیم

کرده‌اند(حلی، ۱۴۰۵ ق: ۲۳۳؛ شهید ثانی، ۱۴۱۰ ق: ۱/۲: ۳۸۱).

جهاد ثابت در شرع که دارای احکامی ویژه است، همان جهاد ابتدایی است و قسم دوم از اقسام دفاع است(بحرانی، ۱۴۲۱ ق: ۴۰۹).

۲. جهاد اکبر: در اسلام برترین جهاد، جهاد با نفس است، که در حدیث معروف پیامبر (ص) جهاد اکبر) خوانده شده است؛ یعنی برتر از جهاد با دشمن که (جهاد اصغر) نام دارد، اصولاً تا جهاد اکبر به معنی واقعی در انسان پیاده نشود در جهاد با دشمن پیروز نخواهد شد.

در قرآن مجید صحنه‌های مختلفی از میدان جهاد اکبر در رابطه با پیامبران و سایر اولیای خدا ترسیم شده است که سرگذشت یوسف و داستان عشق آتشین همسر عزیز مصر یکی از مهم‌ترین آن‌هاست، گرچه قرآن مجید تمام زوایای آن را به خاطر اختصار تشریح نکرده، ولی با یک جمله کوتاه «وَهُمْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ» شدت این طوفان را بیان کرده است(مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۹، ۳۷۶).

۳. جهاد کبیر

«جهاد کبیر» تعبیر گویایی است از اهمیت برنامه یک مبارزه سازنده الهی (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۳۰، ۱۵). مقصود از جهاد کبیر، جهاد فرهنگی است، جهاد فکری و تبلیغاتی علیه کافران است که با کمک قرآن صورت می‌گیرد و مخالفان اسلام را در صحنه فرهنگی به شکست می‌کشاند. آری؛ اسلام از مسلمانان می‌خواهد که در برابر کافران دست به تهاجم فرهنگی بزنند(رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۴، ۲۹۶). در قرآن آمده است: «فَلَا تَطْعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِ جِهَادٍ كَبِيرًا»؛ (فرقان، آیه ۵۲) پس از کافران فرمان مبر و به‌وسیله آن (قرآن) با آنان مبارزه کن.

با دقت در آیه مزبور و موقعیت اجتماعی نزول آن، ارزش زیربنایی «جهاد فرهنگی» روشن می‌شود، بدین معنا که نخست باید اندیشه و عقیده انحرافی و خرافی را از جامعه گرفت و فرهنگ صحیح، غنی و سعادت‌بخش را جایگزین آن کرد. آنگاه اگر مردم برای دریافت حقایق دینی و افکار زلال و خالص، آمادگی و شایستگی کافی پیدا کردند و بیش سیاسی اجتماعی به دست آوردند، می‌توان برای از میان برداشتن موانع و شکستن سد مخالفان، دست به سلاح برد. پس مبارزه مسلحانه برای پشتیبانی از مبارزات فکری و جهاد فرهنگی و در مرحله دوم است(جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۲: ۵، ۲۳).

واژه تبیین: «تبیین» از ماده «بین» به معنای فاصله میان دو چیزی (معین، ۱۳۸۶) است. سپس به معنای

جدایی و آشکار شدن آمده است؛ چراکه فاصله افتادن میان دو چیز، این دو نتیجه را دارد، بعداً در هر کدام از این دو معنا به طور جداگانه به کاررفته است، گاه به معنای جدایی و گاه به معنای ظهور و آشکار شدن (ابن فارس، ۱۳۹۹، ق، ۱، ۳۲۷؛ جوهری، ۱۴۰۷، ق، ۵، ۲۰۸۲ - ۲۰۸۴).

واژه تبیین به معنای «کنش یا فرایند توضیح و شرح»، «چیزی که شرح و بیان می‌شود»، «وضوح سازی از بدفهمی‌ها»، «آشتی»، «تلفیق» و «تطبیق»، ترجمه شده است (دیکشنری، آمریکایی، ۱۹۸۲، ۴۷۷).
واژه «تبیین» در بسیاری از آیات قرآن به معنای ظهور و انکشاف و وضوح آمده است؛ بنابراین، «بینه» به چیزی گفته می‌شود که دلیل روشن و آشکاری است، خواه عقلی باشد یا محسوس. به همین دلیل به دو شاهد عادل که در امور قضایی شهادتشان مدرک است «بینه» اطلاق می‌شود. به معجزات انبیا نیز «بینه» گفته شده است و «بیان» به معنای پرده‌برداری از چیزی است، خواه به وسیله نطق بوده باشد یا نوشتن یا اشاره یا شاهد حال (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ۱، ۲۱۳).

اصطلاح تبیین فرایندی است، عقلی-پژوهشی (معرفتی) که بر اساس دلیل و برهان و به شیوه‌ای منسجم و منطقی، به بررسی جنبه یا جنبه‌های گوناگون یک مسئله پرداخته است و از پیدایش مسئله مجهول یا امر مبهم، به وجود می‌آید (جمشیدی، ۱۳۶۹: ۷۰).

انواع تبیین: محققانی که درصددند به کار تحلیل واقعیت‌های اجتماعی بپردازند، دیدگاه‌هایشان متفاوت است؛ بنابراین به راه‌های مختلف، کار تبیین را سامان می‌بخشند. این راه‌ها یا شیوه‌های گوناگون، انواع مختلفی از تبیین را فراروی ما قرار می‌دهد. کارل همپل، فیلسوف شهیر علم، تمایز مهمی را بین دو نوع اساسی تبیین قیاسی و احتمالی قائل می‌شود.

طبقه‌بندی او بر اساس انواع تعمیم‌هایی است که در تبیین به کار می‌آیند:

تبیین قیاسی؛ این نوع تبیین، برای ارائه تعمیم کلی به کار می‌آید و در واقع، بیان قاعده‌ای منطقی است که تحت آن، تعمیم صدق می‌کند، حادثه‌ای تبیین می‌شود و قواعد منطقی صورتی حاصل می‌شوند.

تبیین‌های احتمالی یا استقرایی؛ همه تبیین‌های علمی بر اساس قوانین کلی نیستند. این امر، به خصوص در علوم اجتماعی مصداق دارد؛ زیرا تعمیم‌های کلی در این علوم کاربردی کم دارند یا بدون کاربرد هستند. در علوم اجتماعی، از تبیین‌های اولیه احتمالی یا استقرایی استفاده می‌شود (فرانک فورد و نچمیاس، ۱۳۸۱، ۱۸-۱۹ و ۱۳۷۴، ۹-۶).

ساروخانی علاوه بر دو قسم فوق، هفت نوع دیگر از تبیین را نیز ذکر می‌کند که در اینجا به دلیل اختصار، فقط به ذکر اسامی آن‌ها اکتفا می‌کنیم:

تبیین علمی، تبیین علّی، تبیین کارکردی، تبیین دایره‌ای یا دورانی، تبیین تاریخی، تبیین عامیانه و تبیین سفسطه‌آمیز (ساروخانی، ۱۳۷۳: ۱، ۵۲۴-۵۱۳).

آنچه امروز دشمن به‌عنوان اولویت خود در مبارزه با جبهه حق و اسلام در پیش گرفته است مبارزه شناختی و عقیدتی می‌باشد؛ یعنی تمام تلاش خود را به کار می‌گیرد تا به‌جای استفاده از ابزارهای جنگ سرد و سخت، حاکمیت خود را بر اذهان و افکار و اراده ملت‌ها به‌وسیله رسانه و محتوا تثبیت کند. بر این اساس، آنچه در پیش روی ما قرار دارد جهاد کبیر یا جهاد فرهنگی است.

روش تحقیق

در این پژوهش با توجه به این‌که می‌بایست جهت یافتن مستندات و دلالت آن بر موضوع در سابقه کتاب‌های فقهی و حقوقی و سایر منابع، جستجو کرد، از روش تحقیق توصیفی بهره گرفته شده است و عبارات را به‌عنوان مستند آورده‌ایم، برای یافتن رابطه دال و مدلول به‌صورت ضمنی، تحلیل گفتمان نیز کاربرد دارد. هم‌چنین برای یافتن چرایی موضوع از منظر فقه و حقوق مستندات مذکور، از روش تحقیق تحلیلی کمک گرفته و برای تبیین مبانی فقهی و حقوقی جهاد تبیین در حد مقدمات فیش برداری کتابخانه‌ای شده است.

یافته‌های تحقیق

۱. چستی جهاد تبیین

۱-۱. مفهوم جهاد تبیین

منظور از جهاد تبیین، تبیین امور و موضوعاتی است که دیگران حاضر به تبیین یا تبلیغ آن نیستند یا کمتر حاضرند و این شجاعت و حریت در تبیین موضوعات خاص را لازم دارد (صرامی، ۱۴۰۱: ۲۶).

مفهوم «جهاد تبیین» مفهومی مرکب است و ترکیب آن‌هم ترکیب اضافی است که اضافه آن نیز از سنخ «اضافه بیانی یا تبیینی» است که در آن، مضاف الیه برای مضاف، کارکرد تبیینی و توضیحی دارد؛

به‌عبارت دیگر، مضاف‌الیه در این ترکیب، مضاف را توضیح می‌دهد و نوع آن را مشخص می‌کند. هم‌چنین به لحاظ تحلیل منطقی، می‌توان گفت، در ترکیب «جهاد تبیین» مفهوم جهاد را می‌توان به‌مثابه «جنس» تلقی کرد که مفهومی عام است و مفهوم تبیین را می‌توان به‌مثابه «فصل» آن دانست که کارکرد تخصیصی دارد و

نوع آن جنس را مشخص می‌کند؛ بنابراین، رهبر معظم انقلاب درباره حرکتی در حوزه رسانه سخن می‌گویند که آن حرکت، حرکتی عادی و معمولی در حوزه رسانه نیست؛ بلکه تحول و تغییری جهادی و بنیادی است که تمایز مشخصی با حرکت‌های پیشین دارد، یعنی هم از حیث کمیت و مقدار و هم از لحاظ کیفیت و شیوه‌های انجام، باید با کنش‌های سابق رسانه‌ای متفاوت باشد، به طوری که ذات آن هم به نحوی انقلابی سیر امتدادی و تکاملی داشته باشد.

از نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) جهاد تبیین، مهم‌ترین عرصه جهاد است؛ زیرا اکنون دشمن با هزاران دستگاه رسانه‌ای و خبری دست به جنگ روانی زده است تا با وارونه جلوه دادن واقعیت‌ها، رابطه مؤمنانه مؤمنین را قطع کند. از این رو، باید با تبیین و روشن‌گری، حقیقت‌ها را برای همگان بیان کرد.

«ما در حال یک نبرد فرهنگی، یک نبرد جنگ نرم هستیم؛ یعنی به ما تهاجم شده؛ تهاجم نرم، آن هم با ابزارهای پیشرفته و بسیار نو و با توانایی بسیار بالا؛ به ما حمله شده. خب ما باید اول این را تصدیق کنیم، باید اول قبول کنیم که ما در حال یک جنگیم، ما مورد تهاجم قرار گرفته ایم. اگر چنانچه این شد، آن وقت بایستی همه نیرو را متمرکز کنیم در ضربه زدن به مهاجم و جلوی هجوم او را گرفتن. «خیلی از حقایق هست که باید تبیین بشود.» (۱۴۰۰/۰۷/۰۵).

مهم‌ترین موضوعات و پدیده‌هایی که تبیین درباره آن اهمیت دارد و «آن چیزی که امروز پیش پای ملت ماست، عبارت است از تبیین معارف انقلاب اسلامی» (۱۳۹۷/۱۲/۰۷). سکوت در قبال تحریف حقایق انقلاب جایز نیست: «امروز همه افراد مسئول‌اند و اگر دیدند حقایق و محکمت‌های اسلام و انقلاب مورد تحریف قرار می‌گیرد، وظیفه دارند تبیین کنند؛ نباید سکوت کنند.» (۱۳۸۰/۰۳/۱۴) همچنین مسائل جاری کشور باید برای مردم تبیین شود که یکی از وظایف مهم دانشجویان همین است: «حرف‌هایتان را، نظراتتان را بگویید؛ در مسائل مهم کشور؛ در مسئله اقتصاد مقاومتی تبیین کنید، در مسئله پیشرفت علمی در مسئله ارتباط با آمریکا [تبیین کنید]؛ برای خیلی‌ها روشن نیست.» (۱۳۹۵/۰۴/۱۲) از دیگر مسائل مهم کشور «مسئله سبک زندگی اسلامی ایرانی که ما مطرح کردیم، خب این درخور بررسی است، این را تبیین کنید، هم خودتان عملاً و هم تبیینی. مسئله فرهنگ، یکی از مسائل مهم است، این را تبیین کنید.» (۱۳۹۵/۰۴/۱۲)

۱-۲. ضرورت جهاد تبیین

انقلاب اسلامی ایران در شرایطی وارد چهل و سومین سال حیات شکوهمند و پرثمر خود شده است

که دشمنان نظام و این سرزمین از هیچ تلاش مذبحخانه‌ای برای تضعیف و زیر سؤال بردن دستاوردهای انقلاب و برجسته‌سازی ضعف‌ها و کاستی‌ها فروگذار نکرده‌اند. به‌گونه‌ای که دشمن در سالیان اخیر شبکه و کمپین رسانه‌ای و تبلیغاتی گسترده‌ای را برای اثرگذاری بر افکار عمومی و ایجاد فاصله بین مردم و حاکمیت راه‌اندازی کرده است.

بر همین اساس و با درک به‌موقع و هوشیارانه تهاجم تبلیغاتی دشمن در چارچوب جنگ نرم و شناختی، رهبر معظم انقلاب فرمان عمومی «جهاد تبیین» را اعلام کرده‌اند. جهاد تبیین را باید یکی از مهم‌ترین مفاهیم سیاسی و اجتماعی اعلامی رهبر معظم انقلاب در سه دهه گذشته و مهم‌ترین فرمان عمومی در دوران پس از بیانیۀ گام دوم انقلاب دانست. آنچه از کلام و بیان امام خامنه‌ای قابل تفسیر و برداشت است، این است که جهاد تبیین قوام‌بخش و مکمل بیانیۀ گام دوم انقلاب است که کم‌توجهی و غفلت از آن، به حاشیه رفتن بیانیۀ گام دوم انقلاب را به همراه خواهد داشت.

در شرایط حساس و پیچیده کنونی که دشمن تهاجم گسترده‌ای را در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، رسانه‌ای و تبلیغاتی علیه مردم ایران و انقلاب اسلامی راه‌اندازی کرده است، همان‌طور که رهبر انقلاب فرمان داده‌اند؛ ورود به جهاد تبیین هم قطعی است و هم فوری؛ بنابراین، اگر در جنگ شناختی فعلی، دشمن بتواند بر افکار و اراده عمومی ایرانیان غلبه کند، هم گذشته تحریف خواهد شد و هم چشم انداز آینده تیره خواهد گشت.

جهاد تبیین بیش از هر چیزی معطوف به آینده است. یکی از مهم‌ترین اهداف دشمن در جنگ شناختی علیه انقلاب اسلامی، کشتن امید به آینده در نزد افکار عمومی است. در واقع، دشمن با تحریف تاریخ و گذشته انقلاب و تهاجم چندبعدی در وضعیت کنونی، به دنبال ناامید کردن مردم از آیندۀ انقلاب است. بر همین اساس، رهبر معظم انقلاب فرموده‌اند که در چنین صحنه‌ای و با شناخت دقیق مختصات نقشه دشمنان است که جوانان باید وارد میدان «جهاد تبیین» شوند:

«کار باید این باشد که به مردم امید بدهید و اطمینان بدهید. اگر مردم ناامید شدند، اعتماد خودشان را از دست دادند، متزلزل شدند، شکست قطعی است... این امید را باید زنده نگه داشت. عامل اصلی پیروزی، درصحنه بودن مردم است؛ عامل درصحنه بودن مردم، امید و اطمینان آن‌هاست».

بنابراین، همان‌طور که در کلام و بیان امام خامنه‌ای مشاهده می‌کنیم، مسئله امید به آینده و جلوگیری از

یاس و ناامیدی عمومی در جهاد تبیین اهمیت زیادی دارد.

«تزریق ناتوانی و نومیدی به جامعه ایران»، «القای مردم سالاری واقعی ایران به عنوان دیکتاتوری»، «تبیین های دروغ و غیرواقعی و تحریف حقایق تاریخی از جمله درباره رژیم فاسد، وابسته، دیکتاتور و به شدت ضعیف ستم شاهی»، «کوچک جلوه دادن پیروزی ها و برجسته کردن نقاط ضعف»، «کارشکنی و تحریم» از جمله مواردی است که دشمن در جنگ شناختی خود علیه ملت ایران دنبال می کند و ضروری است در جهاد تبیین اعلام شده از سوی مقام معظم رهبری، بدان توجه ویژه ای شود (نقدی پور، ۱۴۰۰).

۱-۳. علل و عوامل جهاد تبیین

۱. آلوده سازی محیط فرهنگی: دشمن می داند که جنگ نظامی علاج کار ایران نیست؛ چون مردم را متحدتر می کند؛ بنابراین، از راه دیگری وارد می شوند. اساس کار این است که وقتی محیط زیست جسمانی آلوده می شود همه احساس خطر می کنند و هشدار می دهند؛ مثلاً می گویند: آلاینده های هوای تهران یا فلان شهر دیگر آن قدر زیاد شد؛ البته این آلاینده ها مضرند و تنفس مردم به زیان جسم آن ها ریه خون و اعصاب آن ها تمام می شود این درست است، اما محیط زیست فرهنگی چه؟ آیا محیط زیست فرهنگی اهمیت ندارد؟ جوان مسلمان در محیطی رشد کند که در آن انواع و اقسام تحریک به شهوت، تحریک به فساد، تشویق به بیکارگی و بیعاری، تشویق به اعتیاد و گرفتاری های گوناگون، تشویق به وابستگی سیاسی و فرهنگی به بیگانگان موج بزند و در این فضای فرهنگی معلق باشد، آیا این کسانی که در فضای فرهنگی کشور تنفس می کنند، مضر نیست.

۲. دشمن بیدار است: پس شما هم باید بیدار باشید، غفلت مردم موجب غلبه حوادث بر مردم است. مردم باید رفتار مسئولان، دولت مردان، برگزیدگان و کسانی را که در جامعه اثرگذارند زیر نظر داشته باشند.

۳. پیشرفت نتیجه جرئت به همراه ایمان: هر جایی که این جرئت همراه با ایمان باشد، پیشرفت داشته ایم. نهادهای انقلابی این گونه بودند. نهادهای انقلابی به خاطر اتکای به نفس؛ به خاطر سرعت در اقدام؛ به خاطر توکل به خدا؛ باور به نیروی ذاتی خود در هر جا وارد شده اند؛ توانستند کار خوب انجام دهد. نیروهای مؤمنی که در میدان هشت سال دفاع مقدس آن هم ابتکار به خرج داده اند چه نیروهای سپاه چه ارتش چنین بسیج عظیم مردمی کار معجزه آسا کردند. همین ها می توانند مشکلات اقتصادی را برطرف کنند. هر جا مشکلی برای ما باقی مانده، به خاطر این است که خودباوری و اتکای به خدا و باور ایمان و محبت مردم

در اینجا ضعیف است. مسئولان چه در مجلس، چه در دولت، نباید بگذارند این باورها در بخش‌های فرهنگی و اقتصادی ضعیف شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۴، ۹۴).

۱-۴. الزامات جهاد تبیین

جهاد تبیین در بیانات رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) دارای اصول و الزاماتی است که باید استخراج و بیان شود. البته تبیین و روشنگری به‌طور حتم به ضرر برخی افراد، گروه‌ها و ... تمام خواهد شد و آن‌ها نیز با تمام توان خود می‌کوشند با آن مقابله کنند؛ از این رو، باید ایمان، تقوا و توکل به خدا را در وجود خود تقویت کرد؛ زیرا ایمان، تقوا و توکل بر خدا جزء اصول اساسی تبیین و روشنگری است.

هر فرد در مسیر جهاد تبیین و رسالت روشنگری باید مراقب باشد که گرفتار خرافات و شایعات نشود تا در مخاطب ایجاد ناامیدی نکند؛ بنابراین، تحقیق درباره مسائل، یکی از اصول اولیه رسالت تبیین است؛ زیرا بنا بر دستورات اسلامی نباید از آنچه به آن علم نداریم، پیروی کنیم: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ» (اسراء، ۳۶).

یکی از الزامات جهاد تبیین و رسالت روشنگری، هم‌افق و هم‌راستا بودن محتوای ارائه‌شده با نقشه کلان محتوایی انقلاب است. هم‌افقی با ولی جامعه خیلی مهم است.

از دیگر الزامات جهاد تبیین، محبت قلبی و دلی است؛ چنانکه شهید سلیمانی در این باره فرموده است: «برادران، رزمندگان، یادگاران جنگ؛ یکی از شئون عاقبت‌به‌خیری، نسبت شما با جمهوری اسلامی و انقلاب است (خبرگزاری میزان، «بازخوانی سخنان سپهبد قاسم سلیمانی»، ۱۳۹۸/۱۰/۱۷).

۱-۵. الگوهای جهاد تبیین

اولین مجاهدان جهاد تبیین، انبیاء الهی بودند که حتی در این راه از جان خویش مضایقه نکردند و تا نفس در بدن داشتند، به امر الهی در میدان مبارزه با کفر و جهل و ستم، تلاش کردند. همین حقیقت نشان از اهمیت و عظمت این جهاد در پیشگاه خداوند متعال دارد. قهرمان این عرصه وجود مبارک پیغمبر خاتم و افضل انبیاء الهی حضرت محمد (ص) است که با جهاد بی‌نظیر خود، انقلاب جهانی اسلام را در راستای هدایت بشریت چنان بنیان نهاد که خورشید آن تا قیامت خواهد درخشید. خداوند متعال در آغاز رسالت نبی اسلام و در شهر مکه، پیش از هر چیز به آن بزرگوار دستور جهاد فرهنگی می‌دهد. قرآن کریم از این جهاد عظیم که توسط رسول گرامی اسلام و بر مبنای وحی الهی آغاز گردید و استمرار یافت، با نام جهاد کبیر یاد

می‌کند و می‌فرماید: «فَلَا تَطْعُ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدُهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيرًا»؛ (فرقان، ۵۲) بنابراین از کافران اطاعت مکن و به وسیله آن [قرآن] با آنان جهاد بزرگی بنما.

رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) در کتاب هم‌زمان حسین (ع) به این مطلب اشاره کرده‌اند که تمامی اهل بیت (ع) هم‌رمز عبدالله الحسین (ع) بودند، اما نوع میدان جنگ‌هایشان متفاوت بود. جهاد تبیین محدوده خاصی ندارد و حتی معیشت مردم نیز به آن مرتبط است (خامنه‌ای، ۱۳۹۶: ۱۰۰).

۱-۶. بزرگان انقلاب اسلامی، الگوی تبیین و روشنگری

۱. امام خمینی: محور و مقصد انقلاب انبیا و استمرار آن در حرکت اولیا و ولایت فقیه، دعوت به خدا و توحید و نور و معرفت الله است و هر انقلابی که چنین محور و مقصدی داشته باشد، مؤید به خداوند و منصور از جانب اوست و از ثبات و دوام همیشگی برخوردار خواهد بود.

محور در تمام پیروزی‌ها و موفقیت‌ها خداست؛ حضرت امام همواره این نکته را متذکر بودند که «ما می‌دانیم که این انقلاب بزرگ که دست جهان خواران و ستمگران را از ایران بزرگ کوتاه کرد، با تأییدات غیبی الهی پیروز گردید» (خمینی، ۱۳۷۹: ۲۱، ۱۷۵-۱۷۶).

شیوه و روش امام خمینی همواره بر تذکار و تکرار مسائل بوده است؛ به‌ویژه زمانی است که امواج خطرات بر اندیشه و جامعه اسلامی هجوم آورده است (گودرزی، ۱۳۸۳: ۶۳).

۲. شهید مطهری: شهید مطهری معتقد است:

«مهم‌ترین وظیفه مسئولیت علمای امت، «اجتهاد» است. «اجتهاد» یعنی: کوشش عالمانه با روش صحیح برای درک مقررات اسلام با استفاده از منابع کتاب، سنت، اجماع و عقل. این کلمه در قرآن نیامده است. کلمه‌ای که از لحاظ روح معنا، مرادف آن است و در قرآن آمده، «تفقه» به معنای فهم عمیق دین است. اجتهاد از شروط جاوید ماندن اسلام است (مطهری، ۱۳۷۵: ۳، ۱۹۸).

۳. شهید بهشتی: آیت‌الله شهید دکتر بهشتی می‌گوید:

«خط امام و خط سازش، مقابل یکدیگرند. خط امام از نظر ایدئولوژیک؛ یعنی خطی که اسلام اصیل را با اندیشه باز می‌شناساند و می‌پذیرد و عمل می‌کند و نمی‌ترسد به او بگویند مرتجع اقل یا مرتجع و نمی‌ترسد که به او بگویند: آدمی است که خیلی روشن فکر شد. نه از برجسب روشن فکر منحرف می‌ترسد، نه از برجسب ارتجاع.» (احمد، بی‌تا: ۲۴۳).

۴. رهبر انقلاب: رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) که خود نیز یکی از الگوهای موفق تبیینی است، در دهه ۶۰، روحانیون و ائمه جمعه را به‌عنوان الگوهای تبیینی و بال‌وپر امام خمینی (ره) می‌دانستند که پیام امام (ره) را به اقصی نقاط کشور منتقل می‌کردند (بیانات در دیدار اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضلاء حوزه علمیه قم، ۱۳۹۴/۱۲/۲۵).

عملیاتی شدن ارزش‌ها در جامعه، به بحث جهاد تبیین بازمی‌گردد. تبیین نکردن حقایق و مسائل برای جامعه، موجب عدم گفتمان سازی و در نتیجه شکل‌گیری یک فتنه می‌شود؛ چنانکه در فتنه ۷۸، ۸۸ و نیز قضیه تبیین صحیح مسائل می‌توانست مانع بروز اتفاقاتی که رخ داد، شود. شکل‌گیری مطالبه‌گری و عدالت‌خواهی، نیازمند تبیین است. عدم تبیین وقایع و مسائل، زمینه‌ساز نفوذ و تسلط دشمن بر اذهان مردم جامعه می‌شود (پورامینی، ۱۳۸۹).

۷-۱. آثار جهاد تبیین: مهم‌ترین آثار جهاد تبیین؛ دشمن‌شناسی و اقتدار ملی است.

۱. دشمن‌شناسی: امروز دشمنان اسلام در جهان دست‌به‌دست هم داده‌اند تا دستاوردهای نظام مقدس جمهوری اسلامی را سایه‌نمایی کنند. از نظر اسلام، ملاک «دشمن بودن» میزان انحراف از مسیر حق و حقانیت است و بر این اساس، کافران و مشرکان که کاملاً از این مسیر جدا شده‌اند و به باطل‌گرایی پرداخته‌اند، دشمنان اصلی مسلمانان هستند و مسلمانانی که به دلیل‌گرایی‌های فکری و سیاسی نادرست تا اندازه‌ای از این مسیر خارج شده‌اند (غیرخودی‌ها)، در قلمرو دشمنان درونی قرار می‌گیرند (اسماعیلی، ۱۳۸۴).

مهم‌ترین اصل در جهاد تبیین، دشمن‌شناسی است؛ چرا که در هر زمان سیاست دشمن فرق می‌کند. از همین رو، نیاز است، سیاست‌های رسانه‌ای دشمنان برای مردم، مسئولان و مدیران تبیین گردد تا از طرح امید سوزی و فسادزایی و شبهه‌آفرینی به‌ویژه در میان جوانان به‌صورت میدانی و عملی پیشگیری به عمل آید.

۲. اقتدار ملی: یکی از ثمرات جهاد تبیین، اقتدار ملی است. رهبر انقلاب اسلامی «قدرت دفاعی»،

«استحکام و ثبات اقتصادی» و «توانایی و قوام فرهنگی» را ارکان اقتدار ملی برشمردند و گفتند: مبناى اقتدار در جمهوری اسلامی یک مبناى عقلانى و بر اساس محاسبات صحیح و منطقی در خصوص اندازه قدرت دفاعی، چگونگی تقسیم‌کار بین نیروهای مسلح و تعیین انواع ابزارهای دفاعی است (نیکنام و دیگران،

۲. مبانی فقهی جهاد تبیین

جهاد تبیین باید بر اساس نظام ارزشی مبتنی بر انقلاب اسلامی و تصمیم‌گیری‌های بایسته و به‌موقع و انگیزه‌هایی الهی باشد تا در پیشبرد و تثبیت دستاوردها نظام مقدس جمهوری اسلامی نقش خود را ایفاء کند. در این رابطه با مباحث فقه می‌توان بیشترین تبیین را انجام داد.

۱-۲. قاعده ارشاد جاهل: ارشاد از مادهٔ رشد گرفته شده است که در لغت به معنای هدایت و به حق و درستی رهنمون کردن است (معین، ۱۳۸۶) و در مقابل آن کلمهٔ غیّ قرار دارد که به معنای هدایت به بی‌راهه می‌باشد. جاهل نیز از مادهٔ جهل به معنای کسی است که خالی از علم است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق).

در ارشاد جاهل نسبت به احکام کلیه، سه قول اصلی و اساسی وجود دارد:

قول اول، وجوب بدون قید و شرط ارشاد جاهل است. البته شرایط عامه تکلیف باید باشد.

قول دوم عدم وجوب بدون قید است؛ و طبق این قول نسبت به ارشاد جاهل هیچ وظیفه‌ای وجود ندارد. البته مواردی وجود دارد که ارشاد جاهل از باب مقدمه امر به معروف یا نهی یا منع از منکر لازم است، اما به‌عنوان خود ارشاد جاهل واجب نیست. اگر منکری انجام می‌شود و اگر به فاعل آن گفته شود انجام نده، دست برنمی‌دارد، ولی اگر به او گفته شود که این فعل تو حرام است، ترک می‌کند. از باب مقدمه منع از منکر واجب است، اما به‌عنوان یک وظیفه مستقل الهی، ارشاد جاهل واجب نیست.

قول سوم، تفصیل بین موارد مختلف است که اگر قید باشد واجب و اگر نباشد واجب نیست که با توجه به کلمات فحص شده، شش تفصیل، به‌دست آمده است (خویی، ۱۴۱۷ ق).

امرونی ارشادی مقابل امرونی مولوی است. گاه مفاد امرونی، حکمی است که عقل نسبت به آن استقلال دارد؛ مانند وجوب اطاعت خداوند در مثل «أَطِيعُوا اللَّهَ» و گاه چنین نیست؛ یعنی عقل مستقلاً به مفاد امر یا نهی حکم نمی‌کند. اصولیان از نوع اول به امرونی ارشادی و از نوع دوم به امرونی مولوی تعبیر کرده‌اند (مظفر، ۱۴۳۴ ق).

۲-۲. قاعده نفی سبیل: مفهوم قاعده نفی سبیل این است که خداوند در قوانین و شریعت اسلام هیچ‌گونه راه نفوذ و تسلط کفار بر مسلمانان را باز نگذاشته و هرگونه راه تسلط کافران بر مسلمانان را بسته است. پس در هیچ شرایطی تسلط کفار بر مسلمانان جایز نیست.

قاعده نفی سبیل، یکی از قواعد فقهی است که در ابواب مختلف، اعم از عبادات و معاملات، مستند حکم قرار گرفته و احکامی از آن به دست آمده است که در رابطه میان مسلمانان در جامعه اسلامی از یک سو و اقلیت‌های دینی از سوی دیگر و نیز در ارتباط جوامع اسلامی با ملت‌های دیگر که بیرون از سیطره دولت اسلامی بسر می‌برند، تأثیرگذار می‌باشد. در ارتباط میان امت اسلامی و ملل غیرمسلمان قاعده یاد شده ایجاب می‌کند، همواره مسلمانان دست بالا را داشته باشند به هیچ وجه تعهد یا داوری و به طور کل تعاملی را نپذیرند که موجب تسلط غیرمسلمانان بر ایشان یا منجر به تساوی آنان با کافران گردد (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ ق: ۱، ۱۸۷ - ۱۸۸).

آیه «... وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»؛ (نساء، ۱۴۱) (و خدا هرگز هیچ راه سلطه‌ای به سود کافران بر ضد مؤمنان قرار نداده است) مستند فقیهان در قاعده نفی سبیل است.

البته این در مقام تشریح است؛ یعنی مسلمانان نباید رویکردی را دنبال کنند که نتیجه‌اش تسلط کفار بر آنان باشد، اما این که در عمل چه رخ خواهد داد، باید گفت آنچه تضمین شده است، پیروزی همیشگی منطق خداجویان است، اما ممکن است در دنیای مادی، کافران برتری‌هایی نیز نسبت به مسلمانان به دست آورند.

۲-۳. فطری بودن جهاد تبیین: دین الهی دینی فطری است و قرآن، اساس اسلام را منطبق بر احکام فطرت بشر می‌داند؛ فطرتی که هیچ انسانی در احکام آن تردید نمی‌کند و کمال انسان در زندگی‌اش را همان می‌داند که فطرت بدان حکم کرده باشد و به سویش بخواند.

از آنجاکه ممکن است در استیفای این حق خود دچار تندروی‌ها یا کندروی‌هایی شود، خود قرآن، راه اعتدال و میانه‌روی را ارائه می‌کند و مراحل سه‌گانه آن را توضیح می‌دهد. اساس و ریشه اسلام و دین توحید، فطرت است و می‌تواند انسان را در زندگی‌اش به صلاح بکشانند. پس اقامه دین و نگهداری آن، مهم‌ترین حق از حقوق قانونی و فطری انسان‌هاست و روشن است که دفاع از این حق فطری و مشروع، حقی فطری است (طباطبائی، ۱۴۱۷ ق: ۲/۹۹).

با در نظر گرفتن این که محتوای منابع فقه اسلامی، مبتنی بر فطرت و عقل سلیم و عدالت و انسان‌محوری الهی است و با توجه به این که هیچ‌گونه دگرگونی ذاتی در فطرت و عقل سلیم و معنای عدالت که اساسی‌ترین عامل تعظیم زندگی انسان‌ها در حال انفرادی و حیات دسته‌جمعی است، به وجود نیامده است؛ بنابراین، فقه اسلامی نیز همچنان به فعالیت اصلی خود ادامه خواهد داد و این که مبنای محتوای فقه

اسلامی بر فطرت و عقل سلیم و عدالت است، مستند به دلایل قاطعانه از کتاب آسمانی قرآن و احادیث معتبر نیز است (که در تحقیقات بی شماری مباحث جهاد تبیین نیز به صورت گسترده به آیات و روایات مستند شده‌اند بر همین اساس در این تحقیق از این قسمت چشم‌پوشی شده است).

۲-۴. عقلانیت در جهاد تبیین: عقلانیت و علم، معنویت و عدالت محوری سه ضلع جهاد تبیین هستند که عمل به هر کدام زمینه‌ساز تحقق جهاد تبیین و به مقصد رسیدن آن است.

اگر اسلام تأثیر زمان و مکان را در اجتهاد می‌پذیرد و بدین‌سان پویایی فقه را بیمه می‌نماید، به دلیل رشد همیشگی عقلانیت در پهنه روزگار و پیشرفت زمان است. عقل همواره از آبخور زمان و محیط تغذیه می‌کند و سامانه تعقل در بس‌تر زمان شکوفا می‌شود و از پدیده‌های اطراف خود نقش می‌پذیرد. این است که تفسیر متنی در زمان و مکانی، با تفسیر همان متن در زمان و مکانی دیگر، ناهمسان جلوه می‌کند (مطهری، ۱۳۸۸: ۳۸).

۳. مبانی حقوقی جهاد تبیین

برای آنکه همه بدانند در جهاد تبیین چه اقدامی را با به چه روشی انجام دهند، لازم است پیش‌فرض‌های آن را بشناسند. نخست این است که بدانند هرگاه تعبیر جهاد مطرح می‌شود بدون شک میدان مبارزه‌ای وجود دارد و دشمنی در آن سوی میدان قرار گرفته است که در حال تحریف حقیقت و حق است.

۳-۱. اصول اخلاقی (رعایت اخلاق): قرآن مجید و متون اسلامی آکنده از نصوص ارزنده‌ای هستند که برای رشد و تکامل انسان‌ها و بالندگی جامعه اسلامی از جانب حق تعالی و پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) صادر شده‌اند تا آنجا که پیامبر اکرم (ص) اساساً فلسفه رسالت و بعثت خود را تتمیم و تکمیل مکارم اخلاق و فضایل انسانی بیان داشته است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز که اصول خود را ناشی از این منابع ارزشمند می‌داند چه در مقدمه و چه در برخی از اصول خود به این امر مهم توجه نموده است هرچند که اصل خاصی را مشخصاً به این امر اختصاص ندارد است (شعبانی، ۱۳۹۴: ۱۱۳).

۳-۲. حفظ حضور مردم در صحنه: قانون اساسی ایران در اصول متعددی، دیدگاه خود را درباره نقش مردم در حکومت اسلامی مطرح کرده است. به‌عنوان مثال، در اصل سوم مقرر داشته است: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد: ... مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش».

در اصل ششم نیز گفته است: «در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکا آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر این‌ها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد».

اصول دیگری نیز در قانون اساسی هست که به موضوع نقش مردم و حضور پرداختند، ولی هیچ‌یک به‌صراحت از نقش مردم سخن نگفته‌اند (ارسطا، ۱۳۸۹: ۴۴۴-۴۴۵).

۳-۳. وحدت ملی (اتحاد و پرهیز از اختلاف): از آنجایی که در کشور جمهوری اسلامی ایران اقوام و نژادهای گوناگونی زندگی می‌کنند و هر یک نیز دارای سنت‌ها و آداب و حتی مذاهب مختلفی هستند؛ بنابراین، دولت جمهوری اسلامی موظف است، برای حفظ وحدت ملی که زمینه‌ساز استقلال و قدرت سیاسی، اقتصادی و نظامی و غیره است، به هیچ‌یک از این اقوام و قومیت‌ها اجازه ندهد که به بهانه آزادی و استقلال خود، از کشور جدا شده و هر یک از این فرق در شمال و جنوب و نواحی دیگر، دولت‌های کوچک و مستقل از دولت مرکزی تشکیل دهند و نهایتاً کشور را به چندین جزء کوچک و بی‌ثبات و ناتوان تبدیل نمایند (شعبانی، ۱۳۹۴: ۱۳۶-۱۳۷).

۳-۴. بررسی حقوق طبیعی و موضوع (حفظ زنجیره توأسی به‌حق): حقوق طبیعی (فطری) کلیه قواعدی است که از خود طبیعت به‌دست آمده و به‌موجب آن اختیارات و وظایف افراد جامعه معین می‌گردد. حق آزادی فردی مانند مساوات در مقابل قانون، حق تملک اموال منقول و غیر منقول، آزادی عقاید مذهبی و سیاسی و فلسفی، آزادی بیان و نظایر این‌ها که حقوق طبیعی افراد را تشکیل می‌دهند، به عقیده پیروان حقوق طبیعی قوانین طبیعت دائمی است. بدین‌سان که اولاً در تمام زمینه‌ها مؤثر می‌باشد و ثانیاً درباره تمام اقوام و ملل دنیا مجری است چون قوانین مذکور از طرف خود طبیعت برقرار گردیده است که همگی صحیح و موافق با مصالح و منافع نوع بشر می‌باشد (وفادار، ۱۳۷۴: ۱۲۵).

۳-۵. اقتصاد مقاومتی: اسلام اقتصاد را اصل و ریشه سعادت بشر و یگانه عاملی که سایر مسائل معنوی، اخلاقی و سیاسی و اجتماعی معلول و نتیجه آن باشد، تلقی نمی‌کند و برخلاف نظامات مادی که آن را اصیل و هدف دانسته‌اند، تنها وسیله و یا مقدمه‌ای برای نیل به ارزش‌های انسانی-الهی و رشد و تعالی فضائل نهفته در او می‌داند.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که باید بر اساس دستورات و تعالیم اسلامی، نظام اقتصادی و

برنامه‌ریزی مشخصی را در این خصوص به‌طور مستقل و بدون تأثیرپذیری از سایر نظامات اقتصادی موجود در جهان تدوین و ارائه نماید طی یک فصل مستقل و به‌صورت ۱۳ اصل، تحت عنوان اقتصاد و امور مالی، اهداف، اصول کلی و برنامه‌های دولت این بخش را تبیین کرده است (شعبانی، ۱۳۹۴: ۳۴۱).

۳-۶. استفاده از علوم و فنون پیشرفته (نوآوری): خودکفایی و خوداتکایی فضیلتی است که از جوهره وجودی جامعه سر می‌کشد و راه را بر روی وابستگی‌های ذلت‌بار می‌بندد، راه رسیدن به این فضیلت، پرورش استعداد‌های درونی از طریق گسترش و تعمیم علم و دانش در تمام سطوح جامعه و به‌کارگیری این استعدادها در ارتقای توانایی‌های فنی و صنعتی است. این روش مبتنی بر اصل قرآنی «فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ» (زمر، ۱۷) می‌باشد؛ اصلی که بیانگر پویایی جامعه است.

اسلام با شعار قرار دادن عظمت علم و عالمان در برابر جهل و جاهلان، کسب علم را فریضه‌ای عمومی تلقی می‌کند، از همین رو، برای آموختن آن قیود زمان و مکان را از پیش پای برمی‌دارد. البته تحت این شرایط است که خداوند تسلط کافران بر مسلمانان را نمی‌پسندد (توحیدی، ۱۳۸۶: ۸۳).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جهاد تنها جنگ رودررو نیست و می‌تواند به هر نوع مبارزه و پیکاری، خواه نظامی، اقتصادی، سیاسی و تبیینی اطلاق گردد. «جهاد تبیین» گونه خاصی از تلاش و جهاد است که به کار فکری و فرهنگی می‌پردازد. بنابر ضرورت اولویت بصیرت‌افزایی و روشنگری در مواجهه با تحرکات خصمانه و غرض‌آلود نظام استکبار در مخدوش نمودن اذهان عموم جامعه اسلامی نسبت به حقایق اسلام و انقلاب اسلامی، جهاد تبیین بر کسانی که اشراف حداقلی نسبت به مسئله دارند، قطعی و لازم‌الاجراء است.

کلیدواژه جهاد تبیین در کلام رهبر انقلاب را می‌توان آغازگر تولید ادبیات تازه در این زمینه دانست. تبیین از منظر فقهی یک دستور شرعی خاص است، چون در راستای سعادت انسان است و برای اینکه جهاد تبیین از مسیر اصلی خود خارج نشود و دچار آفت نشود باید متکی به ضوابط شرعی و فقهی باشد. در فقه به‌طور مشخص نمی‌توان به قاعده خاصی اشاره کرد، ولی در طی مباحثی که مطرح شده می‌توان به مبانی از قبیل قاعده ارشاد جاهل، نفی سبیل، فطری بودن و عقلانیت اشاره کرد. در حقوق نیز مواردی وجود دارد در راستای جهاد تبیین از آن می‌توان کمک گرفت مانند اصول اخلاقی، بررسی حقوق طبیعی، وحدت ملی و حفظ حضور مردم در صحنه.

فهرست منابع

قرآن کریم.

۱. ابی الحسین احمد بن فارس، (۱۳۹۹ق)، معجم مقاییس اللغة، بیروت: دارالفکر.
۲. احمد، محمد، بی تا، بهشتی سید مظلوم امت، بنیاد شهید
۳. ارسطو، محمدجواد، (۱۳۸۹)، نگاهی به مبانی تحلیلی نظام جمهوری اسلامی ایران قم: مؤسسه بوستان کتاب.
۴. اسماعیلی، مهدی، (۱۳۸۴)، تولی و تبری از نگاهی دیگر، قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی،
۵. ایان، باربور، (۱۳۷۴)، علم و دین، بهاءالدین خرمشاهی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
۶. بحرانی، یوسف بن احمد بن ابراهیم، (۱۴۰۵ق)، الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۷. برنجکار، رضا، (۱۳۹۱)، روش شناسی علم کلام، قم: دارالحدیث.
۸. پورامینی، محمدباقر، (۱۳۸۹)، حماسه عاشورا، تهران: کانون اندیشه جوان.
۹. توحیدی، احمدرضا، (۱۳۸۶)، آشنایی با قانون اساسی، تأملی در اصول کلی نظام، حقوق و آزادی‌های مردم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران،
۱۰. جمشیدی، محمدحسین، (۱۳۶۹)، مبانی و روش شناسی تبیین (با تأکید بر اندیشه سیاسی)، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق.
۱۱. جوهری، (۱۴۰۷ق)، الصحاح، بیروت: دار العلم للملایین.
۱۲. حمزه، محمدحسین، (۱۴۰۰)، فناوری نرم در جهاد تبیین، روزنامه کیهان، شماره ۲۲۹۸۲
۱۳. خامنه‌ای، سید علی، (۱۳۹۶)، هم‌زمان حسین (ع)، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۱۴. خامنه‌ای، علی، (۱۳۹۴)، گفتارهای حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدارهای سالانه با مردم قم به مناسبت سالگرد قیام نوزده.
۱۵. خمینی، روح الله، (۱۳۷۹)، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی،
۱۶. خوئی، سید ابوالقاسم، (۱۴۱۷ق)، مصباح الفقاهة، قم: مؤسسه انصاریان.

۱۷. راغب اصفهانی، حسین، (۱۴۱۲ق)، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق صفوان عدنان داودی، بیروت، انتشارت دارالعلم.
۱۸. ساروخانی، باقر، (۱۳۷۳)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۹. شعبانی، قاسم، (۱۳۹۴)، حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، تهران: اطلاعات.
۲۰. شیعی دارابی، سیدحسین، (۱۳۸۳)، خودی و غیرخودی در سیره علوی، پایگاه مجلات ۳، معرفت، دوره ۱۳- شماره ۸۳.
۲۱. شهید ثانی، زین الدین بن علی، (۱۴۱۰ق)، الروضة البهية فی شرح اللمعة الدمشقية، قم: کتابفروشی داوری.
۲۲. صرامی، مهدی، (۱۴۰۱)، جهاد تبیین: نصرت حضرت ولی عصر (عج)، قم: هیأت امروز.
۲۳. صلح میرزایی، سعید، (۱۴۰۰)، جهاد تبیین در اندیشه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)، انتشارات انقلاب اسلامی.
۲۴. طباطبایی، سیدمحمدحسین، (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۶۰)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات فراهانی.
۲۶. عمید زنجانی، عباسعلی، (۱۳۶۶)، جهاد از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه، تهران: انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.
۲۷. فرانکفورد، چاوا و نچمیاس، دیوید، (۱۳۸۱)، روشهای پژوهش در علوم اجتماعی، فاضل لاریجانی و رضا فاضلی، تهران، سروش.
۲۸. قرشی، سید علی اکبر، (۱۴۲۱ق)، قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الإسلامية.
۲۹. گودرزی، فاطمه، مبانی قرآنی اندیشه‌های اصلاح‌گرایانه امام خمینی (ره)، در مقایسه با سید جمال الدین اسدآبادی، تهران: عروج.
۳۰. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۵)، مجموعه آثار، تهران: صدرا.

۳۱. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۸)، آشنایی با علوم اسلامی ۳ (اصول فقه - فقه)، تهران: انتشارات صدرا
۳۲. مطهری، مرتضی، بی تا، کتاب جهاد، قم: انتشارات صدرا
۳۳. مظفر، محمدرضا، (۱۴۳۴ ق)، اصول الفقه، قم، موسسه نشر اسلامی.
۳۴. معین، محمد، (۱۳۸۶)، لغت نامه معین، تهران: زرین
۳۵. مکارم شیرازی یا نویسندگان، ناصر، (۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۳۶. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۸۶)، پیام قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۷. موسوی بجنوردی، سید حسن، (۱۴۱۹ ق)، القواعد الفقهیة، محقق، مهریزی، مهدی، درایتی، محمدحسن، قم: نشر الهادی،
۳۸. نجفی، محمدحسن، (۱۴۰۴ ق)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، بیروت دار إحياء التراث العربی،
۳۹. نقدی پور، محمود، (۱۴۰۰)، ضرورت جهاد تبیین، روزنامه اعتماد، ۵ اسفند، شماره ۵۱۵۸
۴۰. نیکنام و دیگران، خسرو، (۱۳۹۹)، تاثیر اندیشه‌های امام خمینی در شکل‌گیری مبانی اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست جهانی، دوره ۹، شماره ۳ - شماره پیاپی ۳۳، صفحه ۱۰۳-۱۳۲
۴۱. وفادار، علی، (۱۳۷۴)، حقوق اساسی و تحولات سیاسی، تهران: انتشارات شروین.